

УДК 631.16:658.155(477.54)

О. Ю. Скоромна,
здобувач, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ВСТУП

Прибутковість сільськогосподарського виробництва є тим вирішальним фактором, який гарантує продовольчу безпеку держави, життя населення. Ефективність діяльності характеризується її результатами, серед яких основним економічним показником є прибуток — головне власне джерело фінансування розширеного відтворення на підприємстві. Суб'єкти господарювання, що досягли високих розмірів прибутковості виробництва, мають значні переваги у вирішенні соціальних питань, поліпшенні матеріального стимулювання працівників, впровадженні інноваційних проектів, поліпшенні матеріально-технічної бази тощо. Виявлення шляхів збільшення прибутковості аграрних підприємств зумовлює необхідність розгляду його основних проблематичних аспектів.

В умовах обмежених можливостей сільськогосподарських підприємств до залучення фінансових ресурсів, головна увага науковців та практиків повинна бути спрямована на пошук шляхів збільшення власних доходів аграріїв, зокрема прибутку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань формування прибутку сільськогосподарських підприємств, впливу на нього окремих факторів, винайдення резервів підвищення прибутковості та більш ефективного механізму управління зазначеними процесами присвячені наукові праці Я.І. Костецького [1], О.Г. Карпової [2], Л.П. Червінської [3], та ін.

Велику увагу цьому питанню приділив П.Т. Саблук, який зауважує що дохідність сільськогосподарського виробництва — це елемент взаємозв'язку цілого пласта суспільних відносин, які стоять вище, ніж просте забезпечення більшої прибутковості для окремого індивіда, підприємства чи галузі [1].

У свою чергу, В.Я. Месель-Веселяк бачить декілька напрямів підвищення дохідності та скорочення витрат. На його думку, збільшення частки органічних добрив у загальному обсязі добрив; перехід від нафтопродуктів до біопалива; оптимізація розмірів сільськогосподарських підприємств; робота над поліпшенням продуктивності худоби та підвищенням врожайності — усе це і є запорукою підвищення ефективності виробництва та скорочення витрат [2].

Разом з тим, питання визначення причин низької прибутковості сільськогосподарського виробництва залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

Постановка завдання — проаналізувати основні проблеми та фактори формування прибутку аграрних підприємств Харківської області.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основним джерелом формування доходів для багатьох сільгосппідприємств є реалізація виробленої продукції, тому найважливішими внутрішніми чинниками зростання прибутку є збільшення обсягу виробництва і реалізації продукції, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості, поліпшення якості продукції.

Різкий спад сільськогосподарського виробництва, постійне поглиблення диспаритету цін та недостатня державна підтримка призвели до зниження рентабельності виробництва, подальшого зростання індексів співвідношення собівартості і цін реалізації основних видів сільськогосподарської продукції [3].

Основним завданням роботи аграрних підприємств є виробництво продукції як для забезпечення власних потреб, так і для гарантування продовольчої безпеки держави. Сільськогосподарські підприємства працюють на засадах самоокупності та самофінансування, тому у період становлення ринкової економі-

ки дуже важливим є отримання прибутків та забезпечення стабільного фінансового стану підприємства, адже не варто розраховувати тільки на державну підтримку.

У рамках проведених досліджень важливе місце відводиться аналізу динаміки прибутковості товарної продукції сільськогосподарських підприємств Харківської області (табл. 1). Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції з 2006 по 2009 р. має тенденцію до зниження. Але якщо взяти до уваги 2010 р., то ситуація цілком протилежна — рівень рентабельності суттєво зростає. Зокрема, рентабельність молока та соняшнику зросла на 14,5% та 19,7% відповідно, знизився і рівень збитковості зернових культур з -6,6% до -4,4%. У тваринництві спостерігається більш критична ситуація. Селянам немає сенсу вкладати кошти в галузь, адже вона є абсолютно збитковою. В 2007 р. рівень рентабельності становив -45,7%, в 2010 р. ситуація не стала кращою, цей показник і надалі знижується і складає -40,7%.

Собівартість по основних видах сільськогосподарської продукції порівняно з ціною зростає випереджаючими темпами, що зменшує прибутковість аграрного виробництва. За таких умов селяни опиняються незахищеними, вони втрачають економічний інтерес займатися виробництвом. Так, в Україні не збільшується поголів'я ВРХ, підприємства відмовились від вирощування цукрових буряків, вівчарства тощо. І натомість збільшують посіви соняшника, чим погіршують якісні характеристики родючості ґрунтів.

Для виявлення причин такої ситуації необхідно дослідити основні фактори впливу на прибуток підприємства. Прибуток від реалізації продукції в цілому по підприємству залежить від чотирьох факторів першого рівня супідрядності обсягу реалізації продукції, її структури, собівартості, рівня середньо реалізаційних цін. Для аналізу впливу даних факторів на розмір прибутку сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2009—2010 рр. було вибрано види продукції,

Таблиця 1. Динаміка прибутковості основних видів продукції сільськогосподарських підприємств Харківської області

Рік	Повна собівартість 1 ц, грн.	Ціна реалізації 1 ц, грн.	Прибуток від реалізації 1 ц, грн.	Рівень рентабельності (збитковості),%	Динаміка зміни до попереднього року, %	
					ціна	собівартість
1	2	4	5	6	7	8
Зернові культури						
2006	49,72	52,15	2,43	4,9	x	x
2007	60,52	83,82	23,3	38,5	160,7	121,7
2008	66,46	73,93	7,47	11,2	88,2	109,8
2009	82,43	77,00	-5,43	-6,6	104,2	124,0
2010	123,85	118,72	-5,13	-4,1	154,2	150,2
Насіння соняшнику						
2006	92,62	116,86	24,24	26,2	x	x
2007	118,34	220,84	102,5	86,6	189,0	127,8
2008	154,28	176,72	22,44	14,6	80,0	130,4
2009	147,56	214,71	67,15	45,5	121,5	95,6
2010	199,55	321,38	121,83	61,0	149,7	135,2
Молоко						
2006	108,97	98,39	-10,58	-9,7	x	x
2007	132,96	153,76	20,8	15,6	156,3	122,0
2008	169,50	184,60	15,1	8,9	120,1	127,5
2009	181,48	188,55	7,07	3,9	102,1	107,1
2010	234,4	289,7	55,3	23,6	153,6	129,2
Приріст ВРХ						
2006	885,87	477,34	-408,53	-46,1	x	x
2007	953,95	517,70	-436,25	-45,7	108,5	107,7
2008	1152,07	843,09	-308,98	-26,8	162,9	120,8
2009	1366,44	842,83	-517,55	-38,3	100,7	118,6
2010	1560,7	925,34	-635,36	-40,7	109,0	114,2

по яких валовий дохід від реалізації є найбільшим.

У результаті дослідження виявлено, що характерною рисою майже для всіх видів продукції, крім яєць та приросту свиней, є збільшення собівартості, яке негативно впливає на розмір прибутку. Так, по зернових зростання собівартості призвело до зменшення прибутку на 350,98 млн грн., по соняшнику — на 270,59 млн грн., по цукрових буряках — на 46,37 млн грн., по молоку — на 18,39 млн грн. Але для даних видів продукції ріст собівартості компенсувався зростанням цін. Критичним є збільшення собівартості приросту ВРХ, яке призвело до зменшення прибутку у 2010 р. у порівнянні з 2009 р. на 17,76 млн грн., внаслідок чого по Харківській області було отримано збитків від реалізації приросту ВРХ в розмірі 7,0 млн грн.

Загалом же господарства Харківської області в 2010 році в порівнянні до попереднього недоотримали прибутку за рахунок збільшення собівартості на 734,54 млн грн. Такі фактори, як обсяг реалізованої продукції та ціни реалізації, в підсумку мали позитивну тенденцію і привели до збільшення прибутку відповідно на 107,82 та 1134,69 млн грн.

Суттєвий вплив на прибуток має структура реалізованої продукції. Нами було обчислено

Таблиця 2. Розрахунок впливу окремих факторів на величину прибутку від реалізації основних видів сільськогосподарської продукції

Види продукції	Кількість реалізованої продукції, тис. ц		Повна собівартість 1 ц, грн.		Середня ціна реалізації 1 ц, грн.		Загальний результат, прибуток 1, збиток -, млн грн.			Відхилення фактичного прибутку від планового (+,-), млн грн.			
	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.	2009 р.		2010 р.	усього	у т.ч. за рахунок зміни		
							на 1 ц, грн.	усього			обсягу реалізованої продукції	собівартості	ціни реалізації
Зернові	20015,9	8473,7	82,43	123,85	77,00	118,70	-5,43	-108,68	-43,63	65,05	62,68	-350,98	353,35
Цукрові буряки	2178,9	2260,0	29,07	49,59	25,88	35,94	-3,19	-6,95	-30,85	-23,90	-0,26	-46,37	22,73
Соняшник	4691,8	5204,7	147,56	199,55	214,71	321,38	67,15	315,06	634,09	319,03	34,44	-270,59	555,18
Гречка	110,2	51,2	177,51	286,25	156,20	396,77	-21,31	-2,35	5,66	8,01	1,25	-5,57	12,33
Ріпак	128,9	15,8	299,48	300,40	214,91	264,00	-84,57	-10,9	-0,57	10,33	9,57	-0,01	0,77
Приріст ВРХ	98,7	91,4	1366,44	1560,70	848,89	925,34	-517,55	-51,06	-58,06	-7,00	3,77	-17,76	6,99
Приріст свиней	96,1	119,2	1523,08	1379,01	1347,46	1170,66	-175,62	-16,89	-24,84	-7,95	-4,05	17,18	-21,08
Птиця	15,8	13,1	1314,53	1567,50	747,42	961,40	-567,11	-8,99	-7,94	1,05	1,54	-3,31	2,82
Яйця	612,5	753,1	424,63	392,40	417,97	479,10	-6,66	-4,09	65,28	69,37	-0,94	24,26	46,05
Молоко	1563,8	1537,9	181,48	234,40	188,55	289,70	7,07	11,06	85,05	73,99	-0,18	-81,39	155,56
Усього	x	x	x	x	x	x	x	116,21	624,19	507,98	107,82	-734,54	1134,69

¹ По яйцях кількість продукції — тис. шт., ціна та собівартість — грн. за тис. шт.

вплив структури товарної продукції на формування прибутку (табл. 3).

За даними розрахунками, збільшення обсягу реалізованої продукції призвело до зростання прибутку на 129,83 млн грн. Але зміна її структури мала негативні наслідки, за рахунок цього фактора підприємства Харківської області отримали збитки в розмірі 22,01 млн грн.

В умовах триваючого цінового диспаритету дещо втратив актуальність аналіз впливу на прибутковість динаміки показників ресурсомісткості та собівартості продукції. Різке подорожання засобів виробництва у поєднанні з фінансовою кризою зумовило дуже істотне зменшення загальних і погектарних розмірів застосування матеріальних ресурсів. Однак необхідно відмітити, що за період з 2000 по

2008 рр. внесення мінеральних добрив в розрахунок на 1 га збільшилося в 6 разів [4].

З проведених досліджень визначено, що загальне відхилення прибутку в 2010 р. становило 507,98 млн грн., причому за рахунок вирощування соняшнику 319,03 млн грн.

Рентабельність вирощування соняшнику зумовлює значне збільшення його посівних площ в Україні, які за останні 10 років сягнули майже 3 млн га, Харківська область не є винятком. Дана культура вважається найбільш прибутковою, тому можна припустити, що збільшення питомої ваги соняшнику в структурі посівів і в структурі товарної продукції буде сприяти підвищенню прибутковості всього сільськогосподарського виробництва. Для перевірки цієї гіпотези нами було здійснено групування сільськогосподарських підприємств Харківської області за питомою вагою соняшнику в структурі товарної продукції (табл. 4).

За даними табл. 4, в області виділено 113 підприємств, в структурі товарної продукції яких соняшник займає понад 75%. Наглядно спостерігаємо, що урожайність даної культури пропорційно зменшується, відносно зростання його питомої ваги в структурі товарної продукції. Опосередковано це є на-

Таблиця 3. Розрахунок впливу основних факторів на відхилення суми прибутку по сільськогосподарських підприємствах Харківської області, млн грн.

Показники	2009 р.	Фактично реалізовано продукції за цінами та собівартістю 2009 р.	2010 р.
Повна собівартість реалізованої продукції	3309,78	2468,61	3203,15
Виручка від реалізації продукції	3425,99	2692,65	3827,35
Прибуток	116,21	224,04	624,19
Відхилення 2010 р. від 2009 р.	X	X	507,98
в тому числі за рахунок зміни:			
а) обсягу реалізації продукції	X	X	129,83
б) повної собівартості реалізованої продукції	X	X	-734,54
в) середньої ціни реалізації	X	X	1134,69
г) структури реалізованої продукції	X	X	-22,01

слідком перенасичення сіво-
змін культурою, що є грубим
порушенням чинного зако-
нодавства.

З 1 серпня 2010 р. набра-
ли чинності норми Земель-
ного кодексу, якими перед-
бачається, що земельні ді-
лянки сільськогосподарсь-
кого призначення для веден-
ня товарного сільськогос-
подарського виробництва

використовуються відповідно до розроблених
та затверджених в установленому порядку про-
єктів землеустрою, що забезпечують еколого-
економічне обґрунтування сівозміни та впоряд-
кування угідь і передбачають заходи з охоро-
ни земель. За порушення цієї норми відповідно
до статті 55 "Кодексу України про адміністра-
тивні правопорушення" на громадян наклада-
тимуть адмінштраф у розмірі від 50 до 100 не-
оподаткованих мінімумів доходів громадян, на
посадових осіб — від 300 до 500 неоподаткова-
них мінімумів доходів громадян.

Порядок розробки проектів землеустрою,
що забезпечують еколого-економічне обґрун-
тування сівозміни та впорядкування угідь, до-
ручено розробити Кабміну. Але і на сьо-
годнішній день жодних кроків з боку Кабінету
Міністрів так і не було зроблено.

На період до 1 січня 2015 р. вимоги щодо
проектів землеустрою поширюються лише на
тих власників та користувачів, які використо-
вують земельні ділянки сільськогосподарсько-
го призначення для ведення товарного сільсь-
когосподарського виробництва загальною пло-
щею більш як 100 гектарів [6].

На жаль, земельні перетворення в аграрній
сфері відбувались без достатнього науково-
методологічного, організаційного і фінансово-
го забезпечення, що призвело до порушення
практично всіх раніше існуючих науково об-
ґрунтованих сівозмін. Тривала відсутність
спеціальних нормативних актів про відпові-
дальність за безгосподарське та нераціональ-
не використання земель дозволяли як земле-
власникам, так і землекористувачам по-спожи-
вацьки ставитися до основного національного
багатства країни. Вирощування сільськогоспо-
дарських культур стало здійснюватись виключ-
но за кон'юнктурою ринку, яка, ігноруючи еко-
логічні вимоги, диктує виробництво, насампе-
ред, "прибуткових культур".

Порушення науково обґрунтованих опти-
мальних площ посіву соняшнику і значне пе-
рвантаження сівозмін цією культурою при-

**Таблиця 4. Вплив питомої ваги посівів соняшника на
прибутковість виробництва в сільськогосподарських
підприємствах Харківської області (2010 рік)**

Групи підприємств за питомою вагою соняшника в структурі товарної продукції, %	Кількість підпри- емств в групі	Питома вага соняшнику в структурі посівних площ, %	Урожайність, ц/га	Середній прибуток	
				по господар- ству, тис грн.	на 100 га посівних площ, тис. грн.
I – до 25,0	108	10,7	17,3	977,8	61,8
II – 25,1 – 55,0	164	23,1	16,8	968,5	35,8
III – 55,1-75,0	151	27,9	17,3	1309,4	60,0
IV – понад 75,1	113	36,4	14,8	799,2	64,5

звело до низки негативних явищ: поширення і
значної інтенсивності розвитку хвороб і
шкідників, зниження родючості ґрунтів тощо.
Вирішення проблем, що виникли, можливе
лише за умови оптимізації площ посіву олій-
них культур.

Йохайм Кастен вважає, що при змушеному
зменшенні частки посівних площ соняшнику
отримання незмінного валового збору, який
має задовольнити потреби олійних підприємств
у сировині, можливе лише за умови підвищен-
ня врожайності. Слід зауважити, що нині рівень
використання біологічного потенціалу соняш-
нику є найменшим серед олійних культур і на-
віть не досягає 50%. Останніми роками в серед-
ньому по Україні урожайність соняшнику не
перевищувала 1,35 т/га, що навіть менше, ніж у
1990 р. (1,59 т/га).

Головними причинами цього є недотриман-
ня основних вимог сівозміни і технології виро-
щування культури, недостатня кількість по-
сівної техніки, а також слабка увага щодо
підбору гібриду і якості насінневого матеріа-
лу. Запровадження нових гібридів з високим
адаптивним потенціалом, використання висо-
коякісного насіння і застосування сучасних
технологій вирощування має забезпечити висо-
кий рівень ефективності виробництва за раху-
нок значного підвищення врожайності при оп-
тимальному рівні посівних площ [7].

Окрім соняшнику, провідною культурою
вирощування у сільськогосподарських підпри-
ємствах Харківської області є озима пшениця. В
структурі посівних площ вона займає 11,4 % та
є основною продовольчою культурою. Тому
наступним кроком нашого дослідження було
здійснено групування сільськогосподарських
підприємств за питомою вагою озимої пшениці
в структурі товарної продукції (табл. 5).

За даними табл. 5 спостерігаємо, що зі збіль-
шенням цієї культури в структурі товарної про-
дукції середній прибуток на 100 га посівних
площ зменшується, це пояснюється низьким
рівнем рентабельності — 4,1 %. Підприємства

Таблиця 5. Вплив питомої ваги посівів озимої пшениці на прибутковість виробництва в сільськогосподарських підприємствах Харківської області (2010 рік)

Групи підприємств за питомою вагою озимої пшениці в структурі товарної продукції, %	Кількість підприємств в групі	Середній прибуток		Урожайність, ц/га
		по господарству, тис. грн.	на 100 га посівних площ, тис. грн.	
I – 0	125	1084,9	96,6	X
II – 0,1- 5	156	1609,6	62,6	16,6
III – 5,1-15	132	1211,5	58,2	18,7
IV – 15,1 і більше	114	651,6	27,5	20,0

першої групи, що не мають у структурі товарної продукції зерна озимої пшениці, мають найвищий прибуток — 96,6 тис. грн. у розрахунку на 100 га посівних площ. Зазначимо, що до першої групи входять такі підприємства, як ЗАТ ТМ "Зміївська овочева фабрика", ТОВ "Красноградська овочева фабрика", ТОВ АФ "Українське насіння", СВК По виробництву яловичини та три птахофабрики, тобто підприємства які є вузькоспеціалізованими, мають високу прибутковість виробництва при незначній площі.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведені дослідження дають змогу зробити наступні висновки.

1. Собівартість по основних видах сільськогосподарської продукції порівняно з ціною зростає випереджальними темпами. Особливо це стосується приросту ВРХ, де значення цього показника в 2010 р. становить -40,7%. Та, не дивлячись на те, що галузь тваринництва приносить сільському господарству значні збитки, ця продукція має важливе значення для продовольчої безпеки держави, забезпечення населення продуктами харчування, а рослинництво — органічними добривами. Крім того, тваринництво є більш трудомісткою галуззю з меншою механізацією технологічних процесів, ніж у рослинництві, а отже, саме воно є гарантом зайнятості на селі.

2. Відхилення суми прибутку 2010 р. від 2009 р. мало позитивну динаміку і становило 507,98 млн грн., але це було досягнуто за рахунок таких факторів, як ціна та обсяг реалізації. А вплив таких чинників, як собівартість та структура, мав від'ємне значення, що свідчить про низьку якість отриманого прибутку, адже його зростання досягнуто лише за допомогою кількісних факторів.

3. Високі ціни на сільськогосподарську продукцію для кінцевих споживачів, низькі закупівельні для виробників, висока собівартість виробленої продукції призводять до того, що велика кількість сільськогосподарських підприємств Харківської області є збит-

ковими і змушені виробляти найбільш прибуткові стосовно кон'юнктури ринку види продукції, засаджуючи поля соняшником, нехтуючи екологічними вимогами та дотриманням сівозміни.

Одним із шляхів вирішення даних проблем є удосконалення механізму державної

підтримки сільського господарства, що дозволить розв'язати проблему збитковості у тваринництві і приверне увагу виробників, інвесторів, забезпечить розвиток соціальної інфраструктури, поверне молодь на село.

Література:

1. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період: Матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 10—11 квіт. 2008 р. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2008. — 618 с.

2. Месель-Веселяк В.Я. Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві Матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 10—11 квіт. 2008р./ Редкол.: П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2008. — 618 с.

3. Костецький Я.І. Рентабельність як показник ефективності сільськогосподарського виробництва / Я.І. Костецький // Інноваційна економіка. — 2012. — № 2. — С. 28—33.

4. Карпова О.Г. Проблеми забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств / О.Г. Карпова // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. Серія "Економічні науки". — 2010. — № 16. — С. 65—71.

5. Червінська Л.П. Проблеми формування прибутковості аграрного сектора економіки / Л.П. Червінська // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія "Економіка". — 2009. — № 6. — С. 3—10.

6. Закон України від 04.06.2009 р. N 1443-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів" [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

7. Кастен Й. Соняшник. Економічне значення / Йохайм Кастен, Клеменс Фукс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/special-projects/high-technology-plants-breeding/14-2010-06-11-08-34-08.html>

Стаття надійшла до редакції 29.07.2012 р.